

Napsal Jiří Brabec

(E*forum, 05. 11. 2014)

Následující příspěvek vychází při příležitosti právě vydané antologie **Čtení o Jaroslavu Seifertovi a 85. narozenin literárního historika a editora Jiřího Brabce**, který se Seifertovu dílu věnuje od počátků své odborné dráhy (mimo jiné je hlavním redaktorem souborného Díla Jaroslava Seiferta). Do antologie IPSL byla zařazena seifertovská studie koncipovaná v roce 2001, sledující „básnickovy proměny a konstanty“. Jako nové echo přinášíme text vypracovaný o rok později: dne 3. července 2002 vystoupil J. Brabec s přednáškou „**Tanec dívčích košil**“ v rámci cyklu přednášek 46. ročníku Šrámkovy Sobotky. Text jeho přednášky pak ve formě resumé vyšel ve Zpravodaji Šrámkovy Sobotky (roč. 40, 2003, č. 3, květen–červen, s. 19–22), odkud jej přebíráme.

jf

„Tanec dívčích košil“

Milostná poezie Jaroslava Seiferta

Jsou básníci „učení“, kteří implicitně vyžadují zkušeného interpreta, znalého nejen proměn a tajemství básnické tvorby, ale i proměn dobových kontextů, v nichž se objevují různí zasvěcení vykladači. Jsou však také básníci, kteří jsou zdánlivě i skutečně průzrační, kteří jako by nepotřebovali žádného zprostředkovatele. Jistě není obtížné zařadit do této skupiny například Fráňa Šrámka nebo Jaroslava Seiferta. Jsou to básníci široké a zároveň značně diferencované obce čtenářů. Počínaje čtenáři, kteří oceňují skrytou rafinovanost projevu, a konče čtenáři užaslými nad prostým sdělením, jež jim otevírá zasuté citové zdroje.

Vyprávění o těchto poetech je vždy ohroženo jedním schématem. Básníci – a mezi ně Šrámek i Seifert patří –, kteří silně akcentují básnického mluvčího, tedy ono „já“, které v básních promlouvá, svádějí čtenáře, aby v jejich textech hledali reálné události, jež byly „podnětem“ té či oné tvorby. Opírají se o předpoklad, že za básnickým dílem se skrývá konkrétní skutečnost, která některé čtenáře zajímá více než samotné texty. Zájem se od básnického díla přesouvá k biografii, které jsou snadnější kořistí a přinášejí leckteré intimity, skutečné i vyspekulované. Vzpomeňme (zvláště když je tématem našeho rozhovoru milostná poezie), co potkalo Jiřího Wolkera. Mám na mysli knížky jako např. *Ženy a lásky Jiřího Wolkera* nebo román *Hvězda na čele Jiřího Wolkera*. Řekněme si již na začátku, že podobná pátrání, kdo se skrývá v milostné poezii, jaké konkrétní osoby, jsou zcela marná a hlavně zbytečná. Je pravda, že se

některé motivy, s nimiž se setkáváme v Seifertově poezii, objevují také v jeho vzpomínkách jako autentické. Nesmí nás to mást. Umění slovesné spočívá v jazyce. Jakékoli silné životní zážitky mohou být zjeveny jen v jazyce. A jazyk – zvlášť jazyk básně – není ničím pasivním, co trpně čeká či vychází uživateli pouze vstříc. Jazyk je sám tvůrce, klade překážky, nabízí nové významy. To je zkušenost, kterou máme všichni. Stačí si vzpomenout na jakýkoli náš písemný projev, ve kterém jsme chtěli sdělit svůj pocit, citový vztah k druhému či představit se co možná nejupřímněji. Výsledek téměř nikdy neodpovídá naší představě. Pojednou si uvědomujeme, jak neodpovědně, bezstarostně, barbarsky pracujeme s tímto nástrojem, jenž nám slouží jako běžný komunikační prostředek.

Básník obrací pozornost k jazyku, aby z něho vydoloval všechno skryté bohatství. Prostřednictvím jazyka je vytvářen svět, který jsme neznali. Svět dosud nezmapovaný, nezkonvenčnější, neznámý a inspirativní. Básníci otevírají cesty k našemu vlastnímu jazyku, tj. k pojmenování světa, dosud skrytého či přesněji řečeno tušeného. Je zřejmé, že zde nejde pouze o jakousi básníkovu upřímnost. Zase se můžeme obrátit ke své zkušenosti. Čteme-li například své staré dopisy, ve kterých jsme byli – podle svého tehdejšího mínění – co nejupřímnější, zjišťujeme ke své hrůze, že jde o frazeologii, kterou jsme přejali, aniž jsme měli o tom tušení. Upřímnost, to není náhlý afekt, vzplanutí, ale objevování skrytosti. Nalézání v jazyku sama sebe není jednostranný proces, ale vždy tvůrčí záležitost.

Už je jisté načase, abych se vrátil k Jaroslavu Seifertovi. Ale těch pár slov úvodem jsem pokládal za nutné, abychom v jeho lyrice nehledali ten či onen reálný zdroj, ale spatřili jeho tvorbu jako výslednici nespočetných podnětů a konfigurací, které nás přivádějí jen a jen k textům samotným. Seifert je autor milostné poezie par excellence. Od první sbírky až do poslední je tento okruh lyriky vždy zastoupen. Nicméně se v jeho tvorbě setkáváme s trojím přístupem, který si takto vnějškově rozdělíme. Ve skutečnosti se všechny postupy, o nichž budu hovořit, často prolínají.

Tedy za prvé: milostný vztah jako hra. Je to jakási reakce na patetickou koturnovou interpretaci milostných vztahů. Ostatně Seifert měl předchůdce, básníky, které miloval – Gellnera a Šrámka. Vzpomeňme veršů jako např. „Má milá rozmilá, neplakej! / Život už není jinakej. // Dnes budme ještě veselí / na naší bílé posteli! // Zejtra, co zejtra? Kdožpak ví. / Zejtra si lehneme do rakví.“ Nebo Šrámek: „Trochu se jí chvěla víčka. / Malá, bílá katolička. / Já se cudně díval na ni / dle šestého přikázání.“ U Seiferta je ovšem více hravosti, méně ironie, více nadsázky, méně tragikomiky. Setkáme se s tímto typem básně např. ve druhé Seifertově sbírce Samá láska a samozřejmě v tvorbě poetistické. Báseň Jarní, ve které básník oslovuje dvacetiletou slečnu v kanceláři a kde se rýmují slova „ježíši kryste“ se slovy „chtěla byste“, je uzavřena těmito verši: „A jestliže mně věříte a mohu vám dát / radu přátelskou a pravou, / nebojte se, slečno, nikdy milovat; // a políbí-li vás někdo ve tvář pravou, / nastavte levou.“ Tolikrát citovaná báseň Počítadlo ze sbírky Na vlnách TSF vyžaduje ovšem vizuální čtení. V počítadle je nejprve jedna kulička a text „Tvůj prs / je jako jablko z Austrálie“, pak dvě kuličky – „Tvé prsy / jsou jako dvě jablka z Austrálie“ –

a další text: „jak mám rád toto počítadlo lásky!“ Tím se ovšem Seifertova hravost nevyčerpává. Do jeho díla vstupuje reflexe, ať již v podobě paradoxu či hrou s konfrontacemi vážnosti a persifláže. Báseň, jejíž titul jsem si přisvojil k názvu přednášky, obsahuje verše: „Dvanáctero dívčích košil / je láska, / hra nevinných dívek na slunečním trávníku, / třináctá košile, pánská, / je manželství, / které končí nevěrou a ranou z browningu.“ A naučení: „Romantice lásky je již odzvoněno, / neplač, neplač, hříšná Magdaléno.“ Určitost pojmenování se často u Seiferta uvolňuje a humorná nadsázka vyúsťuje v melancholii. Jako jeden případ za mnohé nám mohou posloužit Verše o růži ze sbírky Jaro, sbohem: „Jsou lásky překrutné, / pak vzdycháš do dlaně. / A končívají smutně / tak jako v románě... Vždy musíš něco ztratit / a něčeho se vzdát, / je líp se nenavrátil / a jenom vzpomínat.“

A to se dostáváme k druhému typu Seifertovy milostné poezie, která je vystavěna na vzpomínce, tedy názorněji řečeno na trojí časové rovině. Kdysi existoval silný zážitek, který překryl či proměnil čas, který následoval. Ten třetí čas je čas vzniku básně, který vše transponuje do přítomnosti. Jde vždy o setkání spjaté s úžasem, který přítomnost transponuje do unikajícího času nebo do ironického či melancholického komentáře. Nikde však není žena – jak je tomu u Nezvala – předmět, fantom, sexuální objekt, ale aktér zázračného setkání. Vezměme jednu z nejkrásnějších Seifertových básní Rozhovor ze sbírky Jablko z klína, která je osnována do dvou partů. Je zde promluva ženy: „Líbal jsi mne na čelo či ústa, / nevím, / – zaslechla jsem jenom sladký hlas / a tma hustá / obklopila úžas polekaných řas.“ A hlas muže: „Na čelo jsem políbil tě v spěchu, / neboť omámila mě / vůně tvého proudícího dechu, / ale nevím, // – zaslechl jsem jenom sladký hlas / a tma hustá / obklopila úžas polekaných řas, / líbalas mne na čelo či ústa?“ Seifert je básníkem „úžasu“, jakýchsi slastných setkání, která sice mizejí v čase, ale díky básnickému dílu jsou uchována jakoby do věčnosti. Toto intenzivní, i když unikající a jen pomocí básnického obrazu uchopitelné, je skutečným obsahem lidského života, vtiskuje mu smysl, vytrhává ho z prázdnoty a absurdity onoho „nevíš proč a nevíš kam“. Jestliže v Písni o lásce Seifert napíše „Slyším to, co jiní neslyší“, v téže básni umísťuje verše: „Lásku, která oblékla se v smích, / skrývají se v řasách na očích.“ Toho usmívání nad naivní mladistvou touhou je u Seiferta hojně, podobně jako obrazů milostného vzplanutí, jemuž pozdější čas vtiskl hořkou nebo ironickou podobu.

Třetí podoba milostné lyriky je spjata s mýtem lásky. Jako by u Seiferta ožíval romantický kult lásky, tohoto největšího blaženství člověka, této moci nad životem i smrtí. Osnovnými slovy čtvrtého zpěvu Písně o Viktorce, který je opět komponován do dvou hlasů, jsou „úžas“ a „zavrať“, avšak tentokrát je skladba spjata s mezní polohou lidského bytí: „– Odtrhneš-li mě, zahynu, / jako bys podřezal mé žíly, / a budu stínem na stínu, / jež červánky už rozptýlily. / Jako bys podřezal mé žíly, / odtrhneš-li mě, zahynu. // ... – Co když je láska plamenem, / jenž vyšlehává z překvapení; / až shoří vše, co bylo v něm, / zmizí a bude po plameni, / jenž vyšlehal z překvapení / a byl jen pouhým plamenem?“ Toto jakoby centrální místo lásky v lidském životě je postupně u Seiferta zbavováno harmoničností, melodičností, nabývá na dramatičností a existenciální závažností. Láska je někde spojována s oním „strachem z nebytí“ – „i z ticha hlíny / ještě zavzlyká tvým krokům vstříc / má láska“. I tyto verše jsou spjaty se

Seifertovým krédem: „Však nejkrásnější ze všech bohů / je Láska.“

Redukovat Seiferta na pouze milostného básníka by byl velký omyl. To, že ve všech proměnách své poetiky se vždy vracel k lásce, nikterak neznamená, že jde o básníka motivicky jednostranného. Naopak. I tu nejintimnější sféru vždy integroval do svého obrazu dějin, v nichž žil. Nereagoval na svou dobu, ale ze skrytých i zjevných pohybů historie vytvářel básnický obraz živého, konkrétního člověka v dějinách. Motivy milostné mají v jeho díle významné postavení také proto, že se k nim utíkal v čase slasti i strasti. Nikdy nenašel – jak sám přiznává ve své předposlední sbírce – cestu z onoho bludiště lásky, plného marnivých třpytů zrcadel.

www.ipsl.cz